

ZAMEK I PAŁAC OD CZASÓW ŚREDNIOWIECZA DO DZISIAJ
IX KOŁOKWIUM POZNAŃ — STRASBOURG

Po raz dziewiąty w ciągu osiemnastu lat przedstawiciele nauk humanistycznych (w tym liczne grono historyków) z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (UAM) i Université des Sciences Humaines de Strasbourg (USHS) spotkali się na wspólnym kolokwium. Poprzednie odbyło się dwa lata temu w Poznaniu¹. Tym razem przyszła więc kolej na uczelnię strasburską, która była w dniach 13–15 maja 1996 r. gospodarzem kolejnego spotkania naukowego. Za przedmiot obrad obrano temat: *Châteaux et palais du Moyen-Âge à nos jours: architecture, fonctions et représentations*, z założeniem możliwie wszechstronnego przedstawienia roli zamków i pałaców w kulturze i cywilizacji europejskiej w średniowieczu, czasach nowożytnych i najnowszych.

Kolokwium zainaugurowały wystąpienia przedstawicieli władz Uniwersytetu w Strasburgu, jego rektora, dziekanów wydziału literatury oraz wydziału historycznego. Podkreślano trwałość kontaktów naukowych obu uczelni, ich znaczną rangę i konkretne rezultaty. Uczestników obrad powitał też konsul generalny RP w Strasburgu Maciej Lewandowski.

Najpierw przedstawione zostały dwa referaty przygotowane przez historyków, mające charakter generalizujący, przekrojowy. Pierre Racine (USHS), posługując się przykładem znamienym dla dziejów Włoch, pokazał proces przekształcania się średniowiecznego castrum w pałac czasów renesansu. Natomiast zamek jako siedziba władzy, istotny element symbolicznego dziedzictwa kulturowego przeszłości Polski, stał się przedmiotem analizy Tomasza Schramma (UAM).

Kolejne cztery wystąpienia dotyczyły wieków średnich. Benoît-Michel Tock (USHS) scharakteryzował słownictwo odnoszące się do zamku w belgijskich źródłach dyplomatycznych przed rokiem 1200. Dariusz Rychlewicz (UAM) mówił o prywatnych zamkach w średniowiecznej Polsce. Temat ten rozwinął Georges Bischoff (USHS), pokazując przeobrażanie się między XIII a XVI w. alzackich zamków z twierdz obronnych w rezydencji szlacheckie. Kolejne wystąpienie wzbogaciło obraz tego zagadnienia o głos archeologa — w skład delegacji poznańskiej wchodził bowiem również Tadeusz Poklewski z Instytutu Archeologii i Etnografii PAN w Łodzi, kierujący od wielu lat pracami wykopaliskowymi na zamku Petit Koenigsbourg w Wogezach. Przedstawił on wyniki badań, które pozwalają zrekonstruować proces transformacji tego zamku w ciągu XIII–XV stulecia od jego funkcji obronnej i mieszkalnej do pańskiej rezydencji.

Punkt widzenia historyka sztuki — już w odniesieniu do czasów nowożytnych — zaprezentowała Teresa Jakimowicz (Politechnika Poznańska), analizując program ideologiczny dający się odczytać w architekturze rezydencji szlacheckich i magnackich w Polsce między XVI i XIX w. Kolejne referaty przedstawiali literaturoznawcy. Madelaine Bertaud (USHS) pokazała obraz burbońskiej siedziby w Saint-Fargeau, związanej z osobą Grande Mademoiselle, Ludwika Orleańskiej (bratanicy Ludwika XIII). Walor sceniczny, a przede wszystkim ideologiczny pałacu kreowanego w sztukach Jeana Racine'a był przedmiotem wystąpienia François-Xavier Cuche'a (USHS). W XVIII stulecie wprowadził Jean-Pierre Schneider (USHS), który poddał analizie definicje zamku, jakie można znaleźć we francuskich słownikach epoki Oświecenia. Do problematyki teatru wróciła Barbara Judkowiak (UAM), rozpatrując niektóre aspekty jego funkcjonowania w siedzibach magnackich w Polsce w czasach baroku i Oświecenia.

¹ Niedawno ukazały się, chociaż nie w porządku chronologicznym, akta ostatnich kolokwium w Strasburgu i w Poznaniu: *Les influences étrangères en Pologne du Moyen-Âge à nos jours. Actes du colloque franco-polonais tenu à Strasbourg les 3 et 4 juin 1992*, Éditions de l'Université des Sciences Humaines, Strasbourg 1996, ss. 102; *Le rôle des médias à travers l'histoire. Actes du VIIIe Colloque Poznań-Strasbourg 12-14 mai 1994*, red. M. Serwański, Instytut Historii UAM, Poznań 1995, ss. 194.

Temat „Zamek w literaturze XIX w.” zainspirował trzech autorów. Luc Fraisse (USHS) uznał zamki pojawiające się w *Rękopisie znalezionym w Saragossie* Jana Potockiego za symboliczne wejście w arkanę twórczości literackiej. Z kolei Sarah Mombert (USHS) przyjrzała się zamkom pojawiającym się na kartach powieści typu „płaszczka i szpady”. Na podstawie przykładów z literatury francuskiej i polskiej XIX w. Wiesław Malinowski (UAM) potraktował zamek jako metaforę i przedstawił tak właśnie postrzeganą jego funkcję w pisarstwie tej epoki.

Ostatnia część kolokwium należała znowu do historyków. Zamek w Kórniku koło Poznania stał się dla Danuty Płygawko (UAM) podstawą do ukazania dziejów i uwarunkowań procesu przemiany rezydencji prywatnej w fundację publiczną w XIX i XX w. Maciej Serwański (UAM) przedstawił funkcje poznańskiego zamku cesarskiego Wilhelma II, zwracając uwagę na paradoksalną rozmaitość jego losów w stosunku do pierwotnych założeń.

Po każdym referacie wywiązywała się ożywiona dyskusja. Wymiana poglądów, przedstawianie odmiennych punktów widzenia strony polskiej i francuskiej, odwoływanie się do własnych tradycji kulturowych, stawianie kolejnych pytań badawczych — to elementy charakterystyczne dla kolokwium Poznań-Strasbourg, które mocno zaznaczyły się i tym razem. Podsumowania obrad dokonał Pierre Racine (USHS), zwracając uwagę nie tylko na osiągnięcia kolokwium, ale również na problemy słabiej zaznaczone w referatach oraz wynikające z dyskusji postulaty badawcze. Podobnie jak materiały poprzednich kolokwium, akta tegorocznego spotkania w Strasburgu zostaną opublikowane.

W nawiązaniu do tematyki kolokwium jego uczestnicy mieli możliwość zwiedzić zamek cesarski Haut-Koenigsbourg w Wogezach, oprowadzani przez jego znawcę Tadeusza Poklewskiego oraz przejechać „szlakiem winnym”, wiodącym między zabytkowymi miasteczkami Alzacji z ich szesnasto-siedemnastowieczną architekturą. Zostali też przyjęci w ratuszu przez strasburskie władze miejskie, a także w Konsulacie Generalnym RP w Strasburgu.

Podczas kolokwium przedyskutowano problematykę przyszłej współpracy naukowej obu uczelni. Postanowiono podjąć duży, zamierzony na kilka lat, interdyscyplinarny projekt badawczy pod tytułem: *Amis et ennemis héréditaires*. Obejmowałby on wszystkie epoki historyczne i składał się z dwóch kolejno podejmowanych zagadnień: *les grands hommes sous le regard des uns et des autres* oraz *les événements fondateurs de la mémoire collective*. Kolokwium poświęcone pierwszemu tematowi odbyłoby się w Poznaniu za dwa lata.

Maciej Serwański
(Poznań)

KONFERENCJA NAUKOWA „CENTRUM I REGIONY NARODOWOŚCIOWE W EUROPIE W XVIII–XX WIEKU”

W dniach 15–16 maja 1996 r. odbyła się w Instytucie Historii Uniwersytetu Łódzkiego konferencja naukowa pt.: „Centrum i regiony narodowościowe w Europie w XVIII–XX wieku”. Była ona kolejnym z cyklu spotkań naukowych będących wynikiem współpracy pomiędzy IHUŁ a Wydziałem Historycznym Uniwersytetu im. Łomonosowa w Moskwie. Organizatorem naukowym konferencji był prof. Edward Wiśniewski z Zakładu Historii Europy Wschodniej UŁ, który dokonał otwarcia oraz powitał wszystkich uczestników. Następnie głos zabrali Dziekan Wydziału Filozoficzno-Historycznego UŁ Wiesław Puś i Prorektor Czesław Domański. W spotkaniu wzięli udział historycy z akademickich ośrodków krajowych i zagranicznych. Obradom przewodniczyli m.in. Lira Leonowa, Władimir Fiodorow, Wiesław Puś, Wojciech Materski, Edward Wiśniewski. Jednym ze sponsorów był Zakład Ubezpieczeń i Reasekuracji Polonia S.A.

Merytoryczną część konferencji zainaugurowało wystąpienie Wiesława Balceraka z Instytutu Historii PAN pt.: „Władze centralne a regiony narodowościowe w Europie Wschodniej i Środkowej w wiekach XVIII–XX”. Autor przedstawił w nim zagadnienie o znaczeniu zasadniczym dla środko-

wo-wschodniej części kontynentu — przebieg konfliktów pomiędzy tzw. narodami panującymi i wielonarodowościowymi mocarstwami (centralistycznymi i federacyjnymi), a narodami i narodowościami ujarzmionymi, dążącymi do niezależności politycznej. Następnie Andrzej Feliks Grabski wygłosił referat pt.: „U źródeł euroazjatyckiej koncepcji dziejów Rosji — Franciszek H. Duchiniński”, charakteryzując losy, działalność, poglądy i wpływ na europejską naukę historyczną interesującego polskiego działacza emigracyjnego i myśliciela z XIX w. Jerzy Grobis przedstawił wystąpienie pt.: „Obywatele dwóch światów. Amerykańskie relacje z Europy późnego Oświecenia”. Podkreślił w nim głębokie zainteresowanie oraz dużą wiedzę „ojców założycieli” w zakresie stosunków politycznych i gospodarczych panujących na Starym Kontynencie. Autor zauważył, że mimo krytycznego nastawienia Amerykanów do europejskiej, monarchistycznej i elitarnej tradycji politycznej byli oni zafascynowani ówczesną europejską kulturą i jej całym dorobkiem. Z kolei Leszek Jaśkiewicz z Uniwersytetu Warszawskiego wygłosił referat nt. „Administracja carska wobec dążeń narodowych i regionalnych Polaków i Litwinów na Litwie w końcu XIX w.”. Scharakteryzował w nim przejściowe próby złagodzenia represji wobec ludności polskiej i litewskiej na przełomie XIX i XX w., wskazując na ich zbieżność w czasie z pojawieniem się lojalistycznego nastawienia części polskich środowisk konserwatywnych. Wystąpienie Władimira Fiodorowa z Uniwersytetu Moskiewskiego poświęcone było zagadnieniu „Centrum i regiony w świetle reformy administracyjnej M.M. Speranckiego na Syberii w latach 1819–1821”. Autor przedstawił w nim różnorodne posunięcia znanego syberyjskiego generał-gubernatora na sferze politycznej, gospodarczej, administracyjnej i oświatowej, podkreślając jego ponadczasową wizję bogatej i sprawnie zarządzanej Syberii. Następnie głos zabrał Franciszek Nowiński z Uniwersytetu Gdańskiego, który przedstawił wystąpienie nt. „Świat Polaków na Syberii Wschodniej w XIX w.”. Autor szeroko zarysował problem obecności Polaków na Syberii poczynając od wieku XVII aż do XIX, przedstawiając kolejne fale przybywających na ten obszar — konfederaci barscy, żołnierze Wielkiej Armii Napoleona czy z powstania listopadowego. Scharakteryzował działania ludności polskiej oraz wskazał na kultywowanie przez nią odrębności narodowej i religijnej. Kolejny referat pt.: „Początki słowianoznawstwa naukowego na ziemiach polskich w pierwszej połowie XIX w.” zaprezentował Leszek Sławomir Prętkowski. Scharakteryzował w nim sylwetki polskich prekursorów słowianoznawstwa, ich dorobek oraz wkład do międzynarodowych badań słowianoznawczych. Następnie Ludmiła Kuźmiczewska z Uniwersytetu Moskiewskiego przedstawiła wystąpienie poświęcone problemowi „Centrum i regiony (prowincje narodowe) Wojwodiny w państwowym systemie Austro-Węgier, w drugiej połowie XIX w.”. Autorka, analizując migracje ludności i konflikty narodowo-religijne pomiędzy poszczególnymi odłami Słowian bałkańskich na obszarze Wojwodiny, podkreśliła, że korzeni obecnych tendencji nacjonalistycznych na terenie byłej Jugosławii należy szukać właśnie w XIX stuleciu. Z kolei głos zabrał Nikołaj Cimbajew z Uniwersytetu Moskiewskiego, który wygłosił referat nt. „Federalizm w Imperium Rosyjskim w XVIII–XX w.”. Stwierdził, że pomimo imperialistycznego i antyfeudalnego charakteru cesarstwa rosyjskiego, federalizm był obecny w koncepcjach grup politycznych (dekabryści) i myślicieli indywidualnych (Michaił Bakunin). Pierwszy dzień obrad zamknęło wystąpienie Edwarda Wiśniewskiego pt.: „Liberałowie wobec dylematu: centrum i regiony w wielonarodowościowym Imperium Rosyjskim na pocz. XX w.” Autor przedstawił przegląd koncepcji politycznych rosyjskich środowisk liberalnych, dotyczących praw narodów do samostanowienia, ich ewolucję, wskazując na zasadnicze różnice i podobieństwa. Szczególnie podkreślił, że dla liberałów autonomia i prawo do samostanowienia narodów zamieszkujących Imperium Rosyjskie było zawsze dylematem, ponieważ uważali, iż rozbije to wielką, silną, ale nowoczesną Rosję przyszłości.

Drugi dzień konferencji otworzył referat Andrzeja Macieja Brzezińskiego nt. „Wersalski system ochrony mniejszości narodowych w Europie”. Referent omówił proces wypracowywania systemu obrony praw mniejszości, dokonał analizy zapisów tzw. małego traktatu wersalskiego oraz ocenił jego rolę w Europie po I wojnie światowej. Następnie Dariusz Jeziorny wygłosił referat pt.: „Idea samostanowienia narodów w koncepcji i praktyce politycznej Otto Bauera (1918–1919)”. Przedstawił sylwetkę, działalność i myśl społeczno-polityczną znanego austriackiego polityka oraz polemizował z tezą o jego nacjonalistycznej postawie. Cykl wystąpień poświęconych problematyce stosunków centrum — regiony i zagadnieniu mniejszości narodowych w Polsce międzywojennej rozpoczął wspólny referat Kazimierz Badziaka i Małgorzaty Łapy nt. „Polityka gospodarczo-społeczna pań-

stwa polskiego wobec Ziemi Wschodnich w latach 1920–1939”. Autorzy scharakteryzowali w nim państwowe programy ekonomiczne i socjalne obliczone na spowodowanie gospodarczego wzrostu i awansu cywilizacyjnego wschodnich obszarów II Rzeczypospolitej, ich realizację, sukcesy i porażki. Następnie Przemysław Waingertner zaprezentował wystąpienie pt.: „Z koncepcji społeczno-politycznych obozu pomajowego. «Naprawa» wobec kwestii mniejszości narodowych w II Rzeczypospolitej”. Omówił w nim stosunek lewego skrzydła sanacji do problemu mniejszości narodowych w Polsce po I wojnie światowej, podkreślając, że stanowił on wypadkową tendencji charakterystycznych dla obozu pomajowego i poglądów wynikających ze specyficznego „narodowego” rodowodu środowiska „naprawiaczkiego”. Kolejny referat nt. „Polityka oświatowa wobec mniejszości narodowych w II Rzeczypospolitej” wygłosił Andrzej Nowak z Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Kielcach. Podkreślił on wagę problematyki oświatowej dla zrozumienia kwestii stosunków między państwem polskim a zamieszkującymi je grupami narodowościowymi. Zestaw wystąpień dotyczących II Rzeczypospolitej zakończył referat Arkadiusza Adamczyka pt. „Kwestia żydowska w programie i działalności Obozu Zjednoczenia Narodowego w latach 1937–1939”. Autor scharakteryzował stosunek OZN do problemu mniejszości żydowskiej przeciwstawiając się, w oparciu o bogaty materiał źródłowy, tezie o rasizmie Obozu. Z kolei Tadeusz Kruczkowski z Uniwersytetu w Grodnie zaprezentował wystąpienie poświęcone problemowi „Ojczyzny Polaków na Białorusi po II wojnie światowej”. Autor wskazał w nim na metody i skutki rusyfikacji i białorusenizacji. Podkreślając przywiązanie Polaków do własnej tożsamości narodowej i wsparcie, jakiego udzielają współcześnie białoruskim środowiskom niepodległościowym, T. Kruczkowski zaznaczył brak wiarygodnych źródeł do badania liczebności ludności polskiej. Drugi dzień obrad, a zarazem wystąpienia przewidziane programem, zamknął referat Liry Leonowej z Uniwersytetu Moskiewskiego pt.: „Centrum i regiony współczesnej Rosji”. L. Leonowa podkreśliła głębokość konfliktów narodowościowych ujawniających się wewnątrz federacji rosyjskiej oraz zaznaczyła płynność obecnych struktur administracyjno-prawnych.

Referatom towarzyszyła interesująca dyskusja. Dotyczyła zarówno problematyki wystąpień, jak i zagadnień pozostających poza obszarem badań autorów. Nawiązując do problematyki wystąpienia E. Wiśniewskiego, Janusz Budziński zarysował stanowisko Partii Konstytucyjno-Demokratycznej wobec dążeń Finów do samostanowienia. Kwestię decentralizacji w rosyjskiej cerkwi prawosławnej w latach 1905–1907 zasygnalizował Tomasz Talaga. A.F. Grabski podniósł zjawisko „uprawomocnienia” euroazjatyckiej koncepcji dziejów Rosji w historiografii. Zagadnienie roli czynnika demograficznego w zmianach zaszłych na politycznej mapie Europy Środkowo-Wschodniej po I wojnie światowej podkreślił Julian Janczak. Z kolei Paweł Chmielewski zastanawiał się nad adekwatnością współczesnych pojęć: naród, społeczeństwo dla Europy i Ameryki końca XVIII w. Zwrócił również uwagę na fasadowość realiów współczesnego rosyjskiego federalizmu pokrywającego w istocie imperialistyczny charakter poczynań władz Rosji. F. Nowiński polemizował z zasadnością zaliczenia Bakunina do teoretyków federalizmu, akcentując przede wszystkim anarchistyczną treść jego koncepcji społeczno-politycznych. Głos zabrał również Eugeniusz Ponczek podkreślając problemy wynikające z płynnych i nieostrych różnic między pojęciami narody i narodowości w Rosji. W odniesieniu do referatów traktujących o problemie mniejszości w Polsce międzywojennej wypowiadali się P. Waingertner i Jacek Pietrzak, podnosząc fakt ewolucji ideowej OZN, jego wewnętrznej politycznej niejednorodności, wynikającej z obecności różnorodnych środowisk piłsudczykowskich. Albin Głowacki zaproponował refleksję nad statusem ludności polskiej w Rosji, na Ukrainie, Litwie i Białorusi. Zagadnienie federalizmu we współczesnym państwie rosyjskim powróciło w wystąpieniu L. Leonowej, która zwróciła uwagę na konieczność jego historycznej naukowej podbudowy, w celu uniknięcia dramatu konfliktów narodowościowych.

Podsumowania obrad dokonał Wojciech Materski. Zwrócił on uwagę na bogactwo problemów, jakie zostały poruszone w referatach i podczas dyskusji. Podkreślił, że taka forma konferencji sprzyja wymianie naukowych doświadczeń. Równocześnie zaproponował przyjęcie na przyszłość takiego modelu obrad, który zapewniłby skupienie dyskusji wokół wąsko pojętego wątku i zagwarantował osiągnięcie wspólnych konkluzji.

*Janusz R. Budziński
(Łódź)*